РОЗДІЛ IV. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС. СІМЕЙНЕ ПРАВО

УДК 347.67(477)

ОКРЕМІ ПИТАННЯ СПАДКУВАННЯ ЗА ЗАПОВІТОМ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ

Бичківський О.О., ст. викладач

Запорізький національний університет

У статті аналізуються норми вітчизняного спадкового права та спадкового законодавства деяких іноземних держав щодо законодавчого врегулювання форми заповіту, віку, з якого можливо його складання, та права на обов'язкову частку, досліджуються прогалини в законодавчому врегулюванні цих питань у вітчизняному законодавстві та пропонуються шляхи їх вирішення.

Ключові слова: спадкування за заповітом, заповіт, форма заповіту, право на складання заповіту, обов'язкова частка.

Бычковский А.А. ОТДЕЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ НАСЛЕДОВАНИЯ ПО ЗАВЕЩАНИЮ ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ УКРАИНЫ И ИНОСТРАННЫХ ГОСУДАРСТВ / Запорожский национальный университет, Украина

В статье анализируются нормы отечественного наследственного права и наследственного законодательства отдельных иностранных государств относительно законодательного регулирования формы завещания, возраста, с которого возможно его составление, и права на обязательную долю, исследуются пробелы в законодательном регулировании этих вопросов в отечественном законодательстве и предлагаются пути их разрешения.

Ключевые слова: наследование по завещанию, завещание, форма завещания, право на составление завещания, обязательная доля.

Bychkivs'ky O.O. SELECTED ISSUES TESTAMENTARY SUCCESSION ACROSS THE LEGISLATION OF UKRAINE AND FOREIGN COUNTRIES / Zaporizhzhya national university, Ukraine

The article analyzes the rules of domestic law of succession and inheritance laws of some foreign countries with respect to legislative regulation of forms testaments, the age at which it is possible to compile, and the right to the mandatory part, explores the gaps in the legislation governing these issues in the domestic legislation and suggests ways to resolve them.

Key words: testamentary succession, testament, form of testament, right of making testament, mandatory part.

Спадкове право України та більшості іноземних держав виходить з поєднання двох основоположних принципів: свободи заповіту і охорони інтересів сім'ї, що відповідає першим двом підставам спадкування – за заповітом та за законом. Спадкування за заповітом відіграє провідну роль, оскільки надає можливість власнику на свій розсуд розпорядитися майном на випадок смерті.

У вітчизняній науці сьогодні, на жаль, спостерігається недостатність наукових досліджень, присвячених аналізу цієї підстави спадкування, на відміну від РФ, де останнім часом спостерігається своєрідний "бум" досліджень з цієї тематики. Серед найбільш яскравих досліджень російських науковців питань особливостей спадкування за заповітом слід відмітити праці О.В. Кутузова, А.А. Богданової, Р.Ю. Закирова, І.Г. Крисанової-Кирсанової, Д.Г. Козлова, О.В. Коп'єва, О.О. Птушкіної, Н.Л. Камінської, Т.П. Великоклад, Н.О. Беліцкої. У вітчизняній науці окремі питання спадкового права досліджувались такими науковцями як Є.О. Рябоконь, С.Я. Фурса, Є.І. Фурса, Ю.О. Заіка, О.О. Первомайський, О.К. Печений, В.М. Кучеренко, Є.О. Харитонов, І.В. Спасибо-Фатєєва, В.Ю. Чуйкова та інші. Проте зазначеними авторами досліджувались або лише окремі питання спадкового права, або коментувалися відповідні норми ЦК. Наукових же праць зі спадкування за заповітом, ускладненого іноземним елементом, ані у вітчизняній науці, ані на пострадянському просторі майже немає. Серед наявних наукових досліджень можна відмітити лише дисертаційне дослідження М.В. Никонової, статтю Є.В. Валькової. Дисертаційне дослідження та монографія О.О. Кармази

є загальними працями, які розглядають цілу низку питань спадкування у сучасному міжнародному приватному праві.

Метою даної статті є дослідження законодавчого врегулювання форми заповіту, віку, з яким законодавства пов'язують право на складання заповіту, та права на обов'язкову частку. Аналіз відповідних норм вітчизняного законодавства, порівняння його з законодавствами інших країн дозволить виявити недоліки у законодавчому врегулюванні зазначених питань у вітчизняному законодавстві та сформулювати пропозиції щодо усунення існуючих прогалин.

Поняття "спадкування за заповітом" у міжнародному приватному праві (далі – МПрП) уявляє собою правовий термін, який означає, що коло правонаступників спадкодавця, порядок і умови, на яких це відбувається, визначається не безпосередньо законом, а волею спадкодавця. Воля спадкодавця при цьому повинна відповідати закону за формою вираження і не суперечити закону за змістом, що відповідає положенням національного цивільного права більшості держав. Якщо такої відповідності не має, то закон корегує волю заповідача [1, 27].

За законодавствами майже усіх держав спадкування за заповітом має пріоритет. Спадкування за законом має місце у випадках, коли заповіт або не складений, або його визнано нікчемним, або спадкоємці за законом відмовились від прийняття спадщини (не прийняли її). У ході формування МПрП спадкування за заповітом було нетиповим, проте в міру розвитку права і в силу певних переваг (можливість погодження загального порядку посмертного правонаступництва у правах та обов'язках померлих зі своєрідністю сімейного стану спадкодавця, його відносин з членами сім'ї, родичами, а також іншими близькими йому особами) ця форма спадкування отримала широке розповсюдження, і в більшості країн вважається пріоритетною [1, 17]. Щодо реального співвідношення цих двох підстав думки науковців на пострадянському просторі різняться. Одні вважають, що пріоритет спадкування за заповітом над спадкуванням за законом уявний, і на практиці спадкування за законом зустрічається набагато частіше, ніж за заповітом [2, 75], що обумовлено "сімейним характером спадкування" [3, 62]. Інші ж дотримуються протилежної думки, та зазначають, що все більша кількість громадян використовують заповіт, по-перше, для того, щоб визначити долю своєї власності та забезпечити близьких на випадок своєї смерті, і, по-друге, для того, щоб позбавити їх від вірогідних спорів, які можуть виникнути у зв'язку з поділом майна спадкодавця... і ця кількість має стійку тенденцію до зростання [4, 16]. Р.Ю. Закіров зазначає, що сьогодні кожний третій громадянин, який звертається за професійною юридичною підтримкою, цікавиться питаннями спадкового права [5, 18]. О.В. Кутузов вважає, що помітним стає суттєве зростання кількості виданих свідоцтв про право на спадщину та посвідчених нотаріусами заповітів [6, 22]. О.О. Птушкина стверджує, що використання заповіту як способу розпорядження на випадок смерті зростає в зв'язку з усуненням обмежень щодо видів майна, що знаходиться у власності громадян та розширенням свободи заповіту [7, 20]. Деякі вітчизняні дослідники також стверджують про пріоритетність норм про спадкування за заповітом перед спадкуванням за законом, що випливає не тільки з формального розташування норм про спадкування за заповітом перед нормами про спадкування за законом, а й з цілої низки норм книги VI ЦК України, які, зокрема, запроваджують нові види заповітів, раніше невідомі законодавству України (секретний заповіт, заповіт з умовою, спільний заповіт подружжя), істотно зменшують застосування випадків обмеження принципу свободи заповіту, зменшуючи суб'єктний склад та обсяг права на обов'язкову частку у спадщині [8]. До усього зазначеного вище можна додати, що заповіт дозволяє спадкодавцю визначити долю свого майна, коли в нього немає спадкоємців за законом або поряд із ними є інші особи, яких він бажає забезпечити. Завдяки заповіту спадкодавець може розподілити своє майно з урахуванням матеріального становища своїх спадкоємців за законом і того, яку допомогу окремі з них вже отримали від нього раніше. У заповіті можливо врахувати різноманітні зобов'язання як майнового, так і особистого характеру, які мають неабияке значення для певного кола спадкоємців і ступеня їх участі в спадкуванні. Більшість з них законодавець не може ані передбачити, ані заздалегідь оцінити, навіть якщо норми спадкового права тої чи іншої держави є досконалими.

Норми спадкового права в МПрП поділяються на дві великі групи – матеріальні та колізійні, які вказують на те, матеріальні норми якої держави будуть застосовуватись в кожному конкретному випадку. Матеріальні норми окремих інститутів спадкового права у МПрП, як правило, різняться, проте не завжди. Особливо це стосується ситуації, що склалася на

пострадянському просторі. Іноді законодавства різних держав вміщують ідентичні норми, зустрічаються, навіть, випадки закріплення у законодавствах однакових помилкових норм. Так, наприклад, розробники частини третьої Модельного цивільного кодексу країн СНД свого часу допустили помилку, розповсюдивши всю ст.1153 цього кодексу до права на заповідальний відказ [9], хоча інститут легату може відноситись лише до спадкування за заповітом. Аналогічна помилка має місце і у ЦК Республіки Казахстан (п.5 ст.1045) [10], і у ЦК РФ (п.5 ст.1117) [11, 328].

Щодо основних моментів, які характеризують врегулювання спадкування за заповітом вітчизняним законодавством і законодавством іноземних держав зазначимо таке.

Заповітом за вітчизняним законодавством є особисте розпорядження фізичної особи на випадок своєї смерті. Звертає на себе увагу конструкція норми ст.1233 ЦК України, яка побудована без прив'язування до предмета розпорядження: майно чи ні. В деяких інших державах у визначені правочину прямо вказується, що заповітом є воля або заява, якою особа розпоряджається усім своїм майном або його частиною. Але при цьому допускається можливість вміщення у заповітах й інших заяв, які не стосуються розпорядження майном [12, 168].

Першим моментом, за яким різняться законодавства різних держав щодо питань спадкування за заповітом, є форма заповіту. За вітчизняним законодавством заповіт, будучи правочином, складається в письмовій формі й підлягає нотаріальному посвідченню (ст.ст.209, 1247 ЦК України). Письмова форма правочину означає викладання його тексту на паперових носіях з обов'язковістю наявності підпису особи, яка виразила свою волю, вчинивши правочин (сторони правочину, тобто заповідача).

За ЦК Іспанії заповіти поділяються на "звичайні" (власноруч написані, "відкриті" та "закриті" заповіти) та "спеціальні" (військові, морські та заповіти, складені іспанськими підданими в іноземних державах). Приватні заповіти (власноруч написані) дозволені на всій території Іспанії, так само як і заповіти, зроблені лише перед свідками (за певних обставин під час складання заповіту) [12, 169].

У ЦК України забороняється складення заповіту довіреною особою, тоді як законодавства інших країн іноді врегульовують це питання по-іншому. Зокрема в Арагоні (Іспанія) допускається складання заповіту довіреною особою – одним з подружжя або третьою особою [12, 168].

Право Англії, на відміну від країн континентальної Європи, передбачає лише одну основну форму заповіту, яку було встановлено ще в 1837 році. Він має бути вчинений у письмовій формі, підписаний заповідачем (чи за його вказівкою іншою особою) і засвідчений не менш, аніж двома свідками в його присутності. Заповіт може бути написаний власноручно чи за проханням заповідача іншою особою, чи надруковано машинописним способом, чи оформлено у вигляді криптограми або оформлено шляхом поєднання цих способів [13, 344].

У США існують розбіжності щодо укладання заповіту у різних штатах: у одних (Мисачусетс, Мен та ін.) передбачається посвідчення заповіту трьома свідками, в інших (Арканзас, Каліфорнія, Луїзіана) взагалі немає єдиної форми заповіту [14, 293]. Цікавим є підхід до форми заповіту в Канаді. Відповідно до законодавства цієї країни заповіт лише тоді набуває потрібну юридичну силу, коли його складено у письмовій формі і підписано особисто заповідачем. Заповіт не може бути визнаний недійсним якщо підпис було поставлено на початку, поміж строчок, у преамбулі або на зворотній стороні паперу, тобто де саме був поставлений підпис значення немає. Підпис іншої особи не допускається, навіть якщо такий був зроблений у присутності заповідача [13, 344].

Деякі особливості спостерігаються і щодо можливості недодержання нотаріальної форми заповіту. Так, цивільний кодекс Іспанії дозволяє відкриті заповіти лише в присутності свідків у двох випадках: по-перше, коли заповідач при смерті, в присутності п'яти свідків, по-друге, у випадках епідемії, в присутності трьох свідків. Усну волю заповідача бажано записати, якщо можливо. Такі заповіти втрачають чинність через два місяці, якщо заповідач вижив або закінчилася епідемія. Якщо заповідач помер протягом цього строку, заповіт є дійсним у випадку, якщо заповіт зареєстрували в державному нотаріальному реєстрі протягом трьох місяців з моменту смерті заповідача [12, 170]. Нічого подібного вітчизняний ЦК не вміщує.

Нам здається, що було б не зайвим та таким, що сприятиме захисту інтересів спадкоємців за законом, закріплення у ЦК положення, згідно з яким, після повернення особи з плавання, перебування у пошуковій або іншій експедиції, з установи виконання покарань, слідчого ізолятора, лікарні, госпіталю, іншого стаціонарного закладу охорони здоров'я особа на протязі певного строку (не більше трьох місяців) повинна посвідчити такий заповіт нотаріально. Зазвичай заповіти посвідчуються відповідними посадовими та службовими особами, переліченими у ст.1252 ЦК України, у крайніх обставинах при загрозі життю заповідача, але коли все обійшлося і є можливість звернутись до нотаріуса, форма заповіту повинна дотримуватись. Це зменшить, на наш погляд, кількість справ про визнання таких заповітів недійсними.

Щодо можливості особи складати заповіт матеріально-правові норми різних держав також різняться. ЦК України закріплює, що право на заповіт має фізична особа з повною цивільною дієздатністю, тобто особа, яка досягла 18 років. З цього законодавчого положення виникає декілька проблем, а саме обмеження ЦК України прав неповнолітніх осіб щодо можливості вчинення заповіту та невідповідність норм ЦК України вимогам міжнародного права [15, 329].

На необхідність зміни віку, з якого можливо вчиняти заповіт, вже зверталась увага науковців. Виваженою уявляється точка зору, висловлена І.В. Жилінковою, яка вважає, що оскільки відповідні статті ЦК України надають неповнолітнім право розпоряджатися своїм заробітком, стипендією, іншими доходами, то, відповідно, передача такого майна за заповітом є одним із способів такого розпорядження. Виникає колізія: з одного боку, неповнолітній має право розпоряджатися своїм заробітком, стипендією, а з іншого – у нього немає можливості розпорядитися зазначеними коштами шляхом вчинення заповіту. Неповнолітні згідно з висновками законодавства не мають право вчиняти заповіт, навіть якщо на це є згода піклувальника, оскільки коло правочинів, які можуть вчиняти неповнолітні за згодою піклувальників, визначено законом [16, 23]. Не можуть складати заповіти і неповнолітні фізичні особи, якім надана повна дієздатність.

Для укладення заповіту 14-річним неповнолітнім, який згідно з рішенням суду уклав шлюб і став повністю дієздатним, існуватимуть перешкоди і суто практичного характеру, адже паспорт видається особі після досягнення нею 16-річного віку. Отже, такий неповнолітній не зможе посвідчити свою особу при виявленні бажання вчинити заповіт.

За вимогами законодавств країн континентальної та англо-американської правових систем за загальним правилом, заповіт також може вчинятися лише повнолітніми і повністю дієздатними особами, проте з цього правила існують винятки. Так, за Німецьким цивільним кодексом заповіт може вчинити особа, що досягла 16 років. Не дійсним визнається заповіт, вчинений особою, яка внаслідок душевної хвороби не в змозі зрозуміти та оцінити значення розпоряджень, які в ньому містяться. Неповнолітні особи (від 16 до 18 років) можуть вчинити заповіт лише у вигляді усної заяви чи передачі письмової заяви нотаріусу. За нормами Французького Цивільного Кодексу заповітом визнається будь-який документ, зі змісту якого очевидна воля особи вчинити заповідальне розпорядження. Право вчиняти заповіт має особа, яка досягла повноліття або емансипована неповнолітня особа, яка досягла 16 років. Не емансиповані неповнолітні, що досягли 16 років, можуть скласти заповіт на ½ частину майна, яке належить їм на праві власності і яким вони могли б розпорядитися, якби були повнолітніми.

Згідно з англійським законодавством здатність вчиняти заповіт виникає лише з досягненням повноліття, а саме з 18 років. Виняток зроблено для моряків під час плавання та військовослужбовців, які можуть вчинити заповіт з 14 років [15, 330]. За законодавством США право на вчинення заповіту виникає з досягненням 16 років. Окремі штати, наприклад Джорджия, встановили більш ранній вік досягнення здатності для вчинення заповіту – 14 років. Закони та судова практика вимагають, щоб заповідач був "компетентним", тобто розумів що він робить, і визначають недійсними заповіти, вчинені недієздатними, душевнохворими особами, а також вчинені із застосуванням насильства, погрози, обману, помилки тощо.

Принцип свободи заповіту, що безпосередньо витікає з принципу свободи приватної власності, характеризується певними обмеженнями, хоча більшість країн нині прагне до мінімізації цих обмежень. Наприклад, у РФ, як зазначає Н.О. Белицкая, у чинному ЦК РФ обмеження свободи заповіту зведені до мінімуму і пов'язані з необхідністю охорони інтересів лише неповнолітніх

та непрацездатних осіб, яких за життя спадкодавець був би зобов'язаний утримувати [17, 24]. Такі ж обмеження встановлює й вітчизняне спадкове право. Зокрема свобода заповіту, яка дозволяє приватному власнику визначити юридичну долю свого майна після смерті, обмежується на користь сім'ї спадкодавця, за якою резервується певна частина цього майна. Здійснюється це за допомогою таких інститутів вітчизняного цивільного права та цивільного права держав пострадянського простору, як встановлення обов'язкової частки. Серед вітчизняних учених-цивілістів не склалося єдиної думки щодо того, до якого інституту спадкового права віднести право на отримання обов'язкової частки в спадщині. Як вірно зазначає Я. Турлуковський можна виокремити три відмінних позиції з цього приводу. Згідно з першою точкою зору поняття "необхідні спадкоємці" і обов'язкова частка" відомі тільки інституту спадкування за заповітом, коли умови та порядок спадкового правонаступництва визначені волею спадкодавця. До того ж, право на спадкування обов'язкової долі не повністю регламентується правилами спадкування за законом. Друга позиція є дещо схожою з першою. Відповідно до неї спадкування обов'язкової частки є особливим порядком спадкування всередині основного – спадкування за заповітом. Підтвердженням цьому повинно слугувати те, що спадкування обов'язкової частки, не є чистою формою спадкування за законом, бо воно не настає, якщо не залишено заповіту. Крім того, спадкування за законом може бути змінено заповітом, а обов'язкове спадкування – ні. Згідно з третьою точкою зору суб'єкти права спадкування обов'язкової частки отримують свою долю в спадщині, як спадкоємці за законом [18, 118].

Незважаючи на те, що запропоновані точки зору були здебільшого сформульовані ще за радянських часів, сьогодні вони залишаються актуальними, адже дослідження цих питань на сучасному етапі базуються саме на цих вихідних положеннях.

Проаналізуємо основні положення такого обмеження права на свободу заповіту як обов'язкова частка.

По-перше, слід наголосити, що обмеженням воно є лише з однієї сторони, коли ми говоримо про захист інтересів заповідача. Що ж стосується захисту інтересів певної категорії родичів останнього, то для них воно виступає гарантією захисту їхніх інтересів.

По-друге, законодавства встановлюють виключний перелік осіб, які мають цю гарантію. За вітчизняним законодавством це малолітні, неповнолітні, повнолітні непрацездатні діти спадкодавця, непрацездатна вдова (вдівець) та непрацездатні батьки, які за ст.1241 ЦК України спадкують, незалежно від змісту заповіту, половину частки, яка належала б кожному з них у разі спадкування за законом.

При вирішенні питання про здійснення спадкових прав слід мати на увазі такі особливості спадкування обов'язкової частки за вітчизняним законодавством.

Право на обов'язкову частку виникає в спадкоємця тоді, коли він не вказаний у заповіті зовсім або йому залишена частка спадщини, менша від належної йому обов'язкової частки.

Це право не залежить від згоди інших спадкоємців, волі спадкодавця, інших обставин та не пов'язане зі спільним проживанням спадкодавця та осіб, які мають право на обов'язкову частку.

Право на обов'язкову частку належить виключно особам, зазначеним у ст.1241 ЦК України, і не може переходити до інших осіб у порядку спадкової трансмісії. Не мають права на обов'язкову частку й спадкоємці, які спадкують цю частку за правом представлення. Коло суб'єктів права на обов'язкову частку розширювальному тлумаченню не підлягає. Склад необхідних спадкоємців визначається на момент відкриття спадщини.

Спадкування обов'язкової частки є правом, а не обов'язком спадкоємця і реалізується лише в випадку прийняття ним спадщини. Якщо необхідний спадкоємець не прийняв спадщину або відмовився від неї, спадкування здійснюється в загальному порядку. Виняток складають спадкоємці, які проживали разом зі спадкодавцем на момент відкриття спадщини (ч.2 ст.1268 ЦК України), оскільки вони вважаються такими, що прийняли спадщину, якщо протягом установленого строку не подали заяву про відмову від неї. Це саме стосується і малолітніх та неповнолітніх осіб (ч.4 ст.1268 ЦК України).

Право на обов'язкову частку в спадщині характеризується тим, що всі суб'єкти цього права наділені ним рівною мірою, переваг комусь із необхідних спадкоємців закон не надає.

Обов'язкова частка обчислюється виходячи з вартості всього спадкового майна. У випадку коли заповітом охоплена частина майна, обов'язкова частка обчислюється виходячи з вартості всієї спадщини, але виділяється необхідному спадкоємцю з частини, котру не включено до заповіту, решта спадщини розподіляється між спадкоємцями в рівних частках. Якщо частка, виділена необхідному спадкоємцю, менша від частки, що припадає йому відповідно до закону, обов'язкова частка додатково формується за рахунок спадкового майна, охопленого заповітом.

На практиці склалося два основних підходи до визначення складу обов'язкової частки в спадщині. Перший: формування обов'язкової частки за рахунок спадкового майна, не охопленого заповітом, а за недостатності – за рахунок майна, охопленого заповітом. У такому разі забезпечується дотримання волі спадкоємця, викладеної в заповіті. Однак може скластися ситуація, коли спадкове майно, не охоплене заповітом, не має реальної вартості, а майно, охоплене заповітом, навпаки, має високу реальну вартість, наприклад, вклад спадкодавця в Ощадному банку, зроблений ще за радянських часів, і квартира або інше нерухоме майно. У такому випадку задля забезпечення інтересів необхідного спадкоємця нотаріус може застосувати другий підхід – сформувати обов'язкову частку з усіх видів спадкового майна: як охопленого заповітом, так і не вказаного в ньому [19, 91].

Також хотілось би додати, що оскільки свобода заповіту обмежена лише правилами, що стосуються обов'язкової частки, то в разі, коли в спадщину переходить житлове приміщення, у обов'язкову частку спадкоємця, який проживав у даному житловому приміщенні у першу чергу повинна зараховуватись та частка житлового приміщення, яку він займав, а частина обов'язкової частки якої не вистачає повинна бути надана із не заповіданого майна, а у разі недостатності не заповіданої частини – із той частини майна, яка заповідана. Виділення обов'язкової частки у вигляді частини майна, може бути замінено наданням обов'язковому спадкоємцю регулярного утримання, яке буде виплачуватись усіма спадкоємцями із майна, яке перейшло до них у спадщину. Проте оскільки у ЦК України це не врегульовано, необхідним, на наш погляд, є доповнення ч.2 ст.1241 ЦК України абзацом наступного змісту: "Особи, вказані у ч.1 цієї статті, мають право замість отримання обов'язкової частки у вигляді певного майна вимагати надання регулярних виплат у розмірі їх обов'язкової частки від спадкоємців за заповітом. Строки та розміри виплат визначаються нотаріально посвідченою домовленістю між цими спадкоємцями та спадкоємцями за заповітом".

Інститут обов'язкової частки відомий законодавствам багатьох держав. Але в країнах англосаксонської системи це питання вирішено неоднозначно. На сьогодні в Англії дружина чи чоловік (у тому числі колишні, якщо вони не уклали нового шлюбу), які пережили іншого з подружжя (спадкодавця), неповнолітні й непрацездатні діти спадкодавця, у тому числі ще не народжені, а також утриманці та деякі інші особи, не пов'язані зі спадкодавцем кровною спорідненістю, мають право просити суд про призначення для них "розумного" утримання з маси спадкового майна, якщо їх інтереси не були забезпечені заповітом. Разом з тим, в США та Канаді допускається своєрідне обмеження – прийняття рішення "проти заповіту", яке встановлюється на користь чоловіка чи дружини, що пережили іншого з подружжя. Заповідач не може позбавити свого чоловіка (дружину) спадщини. Закони штатів, як правило, визнають за дружиною (та чоловіком) право одержати встановлену законом частину – 1/3 майна заповідача. Дружина чи чоловік мають право вибору спадкувати за законом, якщо положення заповіту ставлять їх у менш вигідне становище. Вони мають також право на одержання "розумного" утримання з майна спадкодавця, яке обмежується певним строком [20, 131].

В Іспанії розмір обов'язкової частки дітей складає 2/3 від частки, яка б спадкувалась ними при розподілі спадщини за законом. Отже, норми ЦК України щодо розміру обов'язкової частки різняться у порівнянні з відповідними нормами законодавств інших держав.

Колізійні норми вітчизняного спадкового права закріплює Закон України "Про міжнародне приватне право", ст.72 якого встановлює, що здатність особи на складання і скасування заповіту, а також форма заповіту і акта його скасування визначаються правом держави, у якій спадкодавець мав постійне місце проживання в момент складання акта або в момент смерті. Заповіт або акт його скасування не можуть бути визнані недійсними внаслідок недодержання

форми, якщо остання відповідає вимогам права місця складання заповіту або права громадянства, або права звичайного місця перебування спадкодавця в момент складання акта чи в момент смерті, а також права держави, у якій знаходиться нерухоме майно.

Отже, законодавче врегулювання таких питань спадкування за заповітом як право на складення заповіту неповнолітніми, заповітів, прирівняних до нотаріально посвідчених та обов'язкової частки (щодо можливості заміни обов'язкової частки у вигляді майна на надання регулярного утримання) в Україні потребує подальшого вдосконалення. Це підтверджує і зарубіжний досвід. Подальшого дослідження потребують також такі питання спадкування за заповітом як його види.

ЛІТЕРАТУРА

1. Никонова М.В. Правовое регулирование наследования по завещанию с иностранным элементом: дисс. … канд. юрид. наук: 12.00.03 / Никонова Мария Валерьевна. – М., 2007. – 179 с.
2. Васильченко В.В. Юридичні факти в динаміці спадкового правонаступництва / В.В. Васильченко // Вісник Запорізького державного університету. – 2003. – №. 1. – С. 74–78.
3. Никитюк П.С. Наследственное право и наследственный процесс. Проблемы теории и практики / П.С. Никитюк– Кишинев: Штиинца, 1973. – 258 с.
4. Богданова А.А. Завещание как сделка в наследственном праве России: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Богданова Анастасия Андреевна. – М., 2005. – 199 с.
5. Закиров Р.Ю. Наследование по завещанию по российскому гражданскому праву: дисс. … канд. юрид. наук: 12.00.03 / Закиров Радик Юрьевич. – Казань, 2005. – 205 с.
6. Кутузов О.В. Наследование по завещанию в гражданском праве Российской Федерации: дисс. … канд. юрид. наук: 12.00.03 / Кутузов Олег Владимирович. – М., 2008. – 219 с.
7. Птушкина О.А. Исполнение завещания: правовые проблемы теории и практики: дисс. … канд. юрид. наук: 12.00.03 / Птушкина Оксана Александровна. – М., 2007. – 184 с.
8. Печений О.К. Науково-правовий висновок щодо порядку зміни та скасування заповіту / О.К. Печений // Спадкове право. – 2009 (травень). – №2(44) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.yurradnik.com.ua/stride/men/index.php?m=archive&y=2009&mag=69&art=1422.
9. Модельний цивільний кодекс для держав-учасниць СНД / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.iacis.ru/html/index.php?id=22&nid=1&pag=1.
10. Цивільний Кодекс Казахстану від 27 грудня 1994 р. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://base.zakon.kz/doc/lawyer/?doc_id=1006061.
11. Гражданский кодекс Российской Федерации: справочно-информационное издание / [отв. ред. Л. Грудцына]. – М.: Эксмо, 2004. – 528 с.
12. Бичківський О.О. Основні положення спадкування за заповітом та загальні питання щодо оподаткування спадкового майна в Іспанії / О.О. Бичківський // Тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції "Правова освіта та правова наука в Україні в умовах сучасних трансформаційних процесів", (Запоріжжя, 24-25 грудня 2009 р.) / М-во освіти і науки, Запорізький національний університет. – Запоріжжя: ЗНУ, 2009. – С. 244–247.
13. Бичківський О.О. Особливості спадкування за заповітом у країнах англосаксонської правової системи / О.О. Бичківський // тези доповідей Щорічної міжнародної науково-практичної конференції ["Запорізькі правові читання"], (Запоріжжя, 14-15 травня 2010 р.) / М-во освіти і науки, Запорізький національний університет. – Запоріжжя: ЗНУ, 2010. – Т.2. – С. 312–316.
14. Спадкове право: Нотаріат. Адвокатура. Суд: [наук.-практ. посіб.] / [С.Я. Фурса, Є.І. Фурса, О.М. Клименко та ін.]; [за заг. ред. С.Я. Фурси]. – К.: Видавець Фурса С.Я., 2007. – 1216 с.

15. Бичківський О.О. Порівняльно-правовий аналіз законодавчого врегулювання питань щодо можливості вчинення заповіту неповнолітніми особами / О.О. Бичківський // тези доповідей Щорічної міжнародної науково-практичної конференції ["Запорізькі правові читання"], (Запоріжжя, 14-15 травня 2010 р.) / М-во освіти і науки, Запорізький національний університет. – Запоріжжя: ЗНУ, 2010. – Т. 2. – 227–230 с.

16. Жилінкова І.В. Проблеми правового режиму майна членів сім'ї : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / І.В. Жилінкова. – Х., 2000. – 39 с.

17. Белицкая Н.А. Институт особых завещательных распоряжений в наследственном праве Российской Федерации: дисс. … кандидата юрид. наук: 12.00.03 / Белицкая Наталья Александровна. – М., 2008. – 187 с.

18. Турлуковський Я. Правова регламентація інституту обов'язкової частки в спадщині: окремі проблеми / Я. Турлуковський // Право України. – 2004. – № 2. – С. 118–121.

19. Проблемні питання нотаріальної практики / [В.В. Носік, І.В. Спасибо-Фатєєва, І.В. Жилінкова, О.К. Печений]. – Х.: Центр комерційного права, 2008. – 96 с.

20. Шимон С.І. Міжнародне приватне право: [навч. посіб. (Курс лекцій)] / С.І. Шимон. – К.: КНЕУ, 2004. – 220 с.

УДК 349.41 : 342.52 (477)

ДИНАМІКА РОЗВИТКУ ЗЕМЕЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Сидор В.Д., к.ю.н., доцент

Чернівецький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету

Встановлено, що динаміка розвитку земельного законодавства України характеризується вкрай складними процесами. Суперечливість, дублювання, наявність прогалин в правовому регулюванні земельних відносин і відсутність дієвих механізмів реалізації земельно-правових норм стали звичним явищем в правотворчій практиці. З метою підвищення ефективності земельного законодавства пропонується розробка Концепції розвитку земельного законодавства України.

Ключові слова: земельні відносини, земельне законодавство, динаміка розвитку земельного законодавства, закон, підзаконний нормативно-правовий акт, концепція розвитку земельного законодавства.

Сидор В.Д. ДИНАМИКА РАЗВИТИЯ ЗЕМЕЛЬНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА УКРАИНЫ / Черновицкий торгово-экономический институт Киевского национального торгово-экономического университета, Украина

Установлено, что динамика развития земельного законодательства Украины характеризуется крайне сложными процессами. Противоречивость, дублирование, наличие пробелов в правовом регулировании земельных отношений и отсутствие действенных механизмов реализации земельно-правовых норм стали привычным явлением в правотворческой практике. С целью повышения эффективности земельного законодательства предлагается разработка Концепции развития земельного законодательства Украины.

Ключевые слова: земельные отношения, земельное законодательство, динамика развития земельного законодательства, закон, подзаконный нормативно-правовой акт, концепция развития земельного законодательства.

Sydor V.D. DYNAMIC OF THE DEVELOPMENT OF UKRAINIAN LAND LEGISLATION / Chernivtsy trade and economic institute of the Kyiv national trade and economic university, Ukraine

It is set that the dynamic of the land legislation development of Ukraine is characterized uttery difficult processes. Contradiction, duplication, presence of blanks in the legal adjusting of the land relations and absence of effective mechanisms of realization of land legal norms became the usual phenomenon in legislative practice. Conception of development of the land legislation of Ukraine for increasing of efficiency of the land legislation is offered.

Key words: land relations, land legislation, dynamic of land legislation development, law, underlaw legal act, conception of the land legislation development.